

УДК 338.484:502.131.1(477)

О. А. Леушина,
Н. П. Рибальченко

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ НА РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті досліджено особливості та напрями екологізації перспективних рекреаційних територій України. Розглянуто поняття сталого розвитку туризму, виділено основні фактори, які негативно впливають на розвиток територій, чим стримують розвиток туризму в регіонах. COVID-19 продемонстрував надзвичайну важливість потреби сектору швидко адаптуватися до змін. Однак, незважаючи на все, питання екології і розумного природокористування сьогодні не менш важливі, ніж до пандемії.

Ключові слова: туристична індустрія, екологічні екстерналії, сталий розвиток туризму, екологічно шкідливі технології.

Summary. The article examines the features and directions of greening of promising recreational areas of Ukraine. The concept of sustainable development of tourism is considered, the main factors that negatively affect the development of territories, which hinder the development of tourism in the regions. COVID-19 has demonstrated the critical importance of the sector's need to adapt quickly to change. However, in spite of everything, issues of ecology and rational use of nature are no less important today than before the pandemic.

Key words: tourism industry, ecological externalities, sustainable development of tourism, ecologically harmful technologies.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118

Постановка проблеми. Туристична галузь є однією з перспективних для соціально-економічного розвитку країн. Вона передбачає обдумане використання природних й історико-культурних рекреаційних ресурсів, отримання значних прибутків як суб'єктами туристичного ринку, так і державними інституціями від здійснення підприємницької діяльності, збереження культурних традицій тощо.

Головною метою дослідження є аналіз основних ризиків впливу та обґрунтування рівня невизначеності основних напрямів екологізації перспективних рекреаційних територій України в умовах пандемії. Особливість туристичної галузі в контексті забезпечення сталого розвитку полягає у його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси. Найбільш привабливими для відпочинку остаються рекреаційні території, та саме вони несуть максимальне екологічне навантаження. Туристична індустрія не тільки завдає певної шкоди рекреаційним територіям, а і залежить від інших факторів, які впливають на екологію регіонів відпочинку. На сьогодні туризм дещо обмежений пандемією. Для подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор, уряди країн і Україна також, розробляють антикризові плани в яких екологічний фактор майже не враховується. Однак, на наш погляд, незважаючи на

все, питання розумного природокористування в зонах відпочинку, є не менш актуальними, ніж подолання наслідків кризи спричиненого поширенням COVID-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою для дослідження екологічного туризму став доробок вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них необхідно виокремити праці вчених, таких як: О. О. Бейдик, В. І. Вишневський, О. Ю. Дмитрук, Т. Ю. Сорокіна, В. Є. Борейко, В. П. Кекушев, В. В. Храбовченко, Е. Ю. Колбовський. Однак, аспекти екологізації туристичної діяльності, зокрема, у контексті гарантування екологічної безпеки територій, висвітлено недостатньо.

Мета статті — головною метою дослідження є аналіз основних екологічних ризиків та обґрунтування їх впливу на розвиток рекреаційних морських зон туризму в Україні в період пандемії корона вірусу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільства ніколи не надавав людству настільки комфортного існування, як за останні сто років. Сучасні технології дозволили виробництво нових товарів і послуг, раніше не доступних масовому споживачеві. Напрямки розвитку туристичної сфери визначаються як факторами екзогенного, так й ендогенного характеру, які формуються під

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Леушина О. А., Рибальченко Н. П. Вплив екологічного фактору на розвиток рекреаційних територій. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2021. № 1 (49). С. 114—118. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118.

References (APA):

Leushyna, O. A., Rybalchenko, N. P. (2021). *Vplyv ekolohichnoho faktoru na rozvytok rekreatsiynykh terytorii* [Influence of environmental factors on the development of recreational areas]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 114—118 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118.

впливом вимог часу та суспільства. У свою чергу це призвело до забруднення навколишнього середовища і перевитрат енергії. Зупинити цей процес не майже неможливо, оскільки нові цінності фактично нав'язані людству великими корпораціями, сформували в другій половині XX століття суспільство споживання, яке поширилося по всьому світу. Характерною його рисою є перехід від функціонального використання товарів, тобто використання їх для вирішення певних завдань, до споживання заради самого споживання, наслідування моди, демонстрації статусу, отримання задоволень і т. д. Особливе значення в такому суспільстві набули галузі, які займаються не виробництвом товарів, а стимуляцією їх споживання, наприклад реклама і система кредитування. За таких умов у суспільстві відбувається, з одного боку, криза культурних цінностей, а з іншого — активне зростання промислового виробництва для задоволення запитів громадян та перевиробництво товарів, яке вплинуло на забруднення навколишнього середовища настільки, що це стало глобальною проблемою.

Подібне ставлення призвело до екологічних екстерналій і «прихованих витрат», які замість виробників і споживачів несе навколишнє середовище. Лише недавно в усьому світі стали розуміти, що сміття лежить на звалищах не безкоштовно, людство платить за нього своїм здоров'ям, коли п'є забруднену воду, дихає брудним повітрям. До того ж необхідно зазначити, сміття це дороге задоволення, якби в ціну покупок закладалися витрати на його переробку, споживач не став би купувати без крайньої необхідності одноразові тарілки, різні дрібні товари, упаковані в фольгу, або пластик. Споживаючи паперові рушники, або туалетний папір з первинної вибіленої целюлози, людство щодня знищує до двадцяти семи тисяч дерев.

Не винятком є і туристична галузь. Потік туристів у всьому світі за останні роки різко збільшувався, географія маршрутів розширювалася, а вимоги до послуг зростали. Найбільш привабливими для відпочинку остаються рекреаційні території, саме вони несуть максимальне екологічне навантаження особливо в період відпусток і дитячих канікул. Велика кількість туристів веде до зростає споживання товарів і послуг. Це часто не дозволяє місцевій владі швидко утилізувати відходи та відновити екологічний стан територій. Тому, якщо суспільство хоче мати туристичні напрямки, які будуть приваблювати відпочивальників, треба відійти від суто маркетингового підходу, котрий передбачає лише отримання прибутку, а звернути увагу екологічну стійкість рекреаційних територій.

У 1995 році Всесвітня туристична організація дала визначення сталого туризму: «Сталий

розвиток туризму відповідає потребам нинішніх туристів і приймаючих регіонів, захищаючи і розширюючи можливості на майбутнє». У своєму визначенні СОТ включала екологічну, соціально-культурну та економічну стійкість туризму. До екологічної стійкості відносять оптимальне використання екологічних ресурсів, які складають ключовий елемент розвитку туризму, підтримки основних екологічних процесів і сприяння збереженню природної спадщини і біорізноманіття.

У 2004 році Всесвітня туристична організація додала: «Досягнення сталого туризму — це безперервний процес, і він вимагає постійного моніторингу впливу, в разі необхідності, необхідних профілактичних та / або коригувальних заходів»

Сьогодні з'явилося безліч ініціатив в області стійкого туризму. До них відносяться:

- різні схеми екологічної акредитації, які засвідчують, що компанії є такими ж екологічно чистими, якими вони можуть бути. Деякі з схем порівнюють ефективність компанії (наприклад, споживання енергії та води на одного гостя в готелі) проти галузевого стандарту.

- блакитний прапор, який класифікує пляжі в Європі. Класифікація допомагає цим пляжам приваблювати екологічно чутливих споживачів, яких з кожним роком стає все більше.

- Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) надала допомогу міжнародним туроператорам в створенні Ініціативи туроператорів, яка спрямована на надання тиску на постачальників туристичних продуктів, щоб зробити їх продукцію стійкою.

З перерахованого вище зрозуміло, що туристична індустрія не тільки завдає певної шкоди рекреаційним територіям, а і залежить від інших факторів, які впливають на екологію регіонів відпочинку. Бурхливий розвиток промисловості, благоустрій населених місць неминуче супроводжується зростанням кількості відпочивальників на узбережжі.

Найбільш витребувані на сьогодні є прибережні зони країн з теплим кліматом, до яких відноситься і Україна, хоча сезон відпочинку тут не такий довгий, як у Єгипті, чи Туреччині. Тому проблеми природокористування і розвитку територій приморських узбереж, стають з кожним роком все більш актуальними.

За наявними оцінками експертів, 80 % забруднювачів потрапляють в морське середовище з суші. Деякі утворюються в результаті промислової, сільськогосподарської та гірничодобувної діяльності. Небезпечні речовини, наприклад токсичні важкі метали, стійкі органічні забруднювачі (включаючи пестициди і промислові хімікати), вуглеводні і радіоактивні речовини, в кінцевому підсумку потрапляють в морське середовище через поверхневі і підземні води [1].

Потрапляючи в прибережні води забруднювачі, можуть через харчовий ланцюжок накопичуватися в морських організмах, знижуючи життєздатність екосистеми і створюючи загрозу здоров'ю людей, які споживають в їжу забруднені морепродукти. В останні роки збільшилася кількість випадків шкідливого цвітіння водоростей, в процесі якого можуть утворюватися токсини, які викликають такі харчові захворювання, як смертельне паралітичне отруєння молюсками і сігуетерне отруєння рибою. Такі випадки завдають шкоди рибальству, аквакультури, туризму, перешкоджають використанню питної води і рекреаційних водних ресурсів. Забруднення пляжних зон в даний час є однією з основних небезпек для здоров'я людини.

Сприяючи державам-членам у вирішенні проблем забруднення прибережних і морських екосистем, МАГАТЕ розробило ряд наукових інструментів і методів, які допомагають особам, які приймають рішення, забезпечувати захист морського середовища. У веденні Агентства знаходяться лабораторії навколишнього середовища в Монако і Зайберсдорфі, нижня Австрії, в яких за допомогою ядерних і ізотопних методів вивчаються процеси забруднення та визначаються джерела забруднення.

Наприклад, в океанах накопичуються деякі види пластмас, які повільно розкладаються. Його джерелами є більші шматки пластмаси, які руйнуються в результаті атмосферного впливу або розпаду, добавки для очищувальних засобів і косметичної продукції, синтетичний одяг. Через малі розміри мікропластика його можуть прийняти за планктон різні морські організми: двостулкові молюски, мідії, риби. Разом з накопиченими на ньому забруднювачами мікропластик може переміщатися по всьому харчовому ланцюжку. Мічені ізотопами індикатори допомагають зрозуміти, яким чином мікропластик збирає органічні забруднювачі і переносить їх у морські організми.

Також дослідження «природних архівів», наприклад донних відкладень, коралів і черепашок, проливають світло на історію забруднень морських екосистем. Так, в лабораторії радіометрії МАГАТЕ методами геохронології із застосуванням свинцю-210 і цезію-137 реконструюється історія екологічних змін, яку зберігають відкладення і корали. Такі дослідження допомагають

оцінити темпи забруднення прибережних і морських екосистем.

Морське узбережжя Чорного і Азовського морів є регіонами відпочинку в Україні. Перевищення обсягу забруднень над асиміляційною здатністю морських екосистем, надходження до морів чужинних біологічних видів, використання природних морських ресурсів в обсягах, що перевищують їх потенціал, застосування екологічно шкідливих технологій добування морських ресурсів, транспортування і перевантаження морських вантажів тощо протягом останніх тридцяти років обумовили значні зміни природного стану морського довкілля. Мікробіологічне забруднення прибережних вод стоками комунальних підприємств часто унеможливає їх використання для оздоровлення людей. Хвильова абразія призводить до поширення небезпечних геологічних процесів уздовж усього морського узбережжя. До того ж саме тут розташовані райони, вразливі до підняття рівня моря внаслідок зміни клімату. Зокрема, у зоні затоплення частково, або повністю, можуть опинитися такі популярні морські курорти як Затока, Коблево, Залізний порт, Скадовськ, Кирилівка, Бердянськ та інші. До прогнозованої зони затоплення потрапляють 85 об'єктів, що становлять значний інтерес для туристів, а також 678 об'єктів інфраструктури для відпочинку та туризму (у тому числі — 298 готелів) [2].

Робіт з вивчення рекреаційного навантаження на морські екосистеми Азовського та Чорноморського регіонів вкрай мало. Проте забруднення пляжних зон в даний час є однією з основних небезпек для здоров'я людини. Бурхливий розвиток промисловості, благоустрій населених місць неминуче супроводжується зростанням кількості відпочивальників на узбережжі. Треба зауважити, що в останні роки кількість відпочивальників постійно зростала. Як можна бачити з табл. 1, найбільша кількість українців воліє відпочивати за кордоном.

На сьогодні туристична галузь обмежена поширенням коронавірусу. Пандемія COVID-19 найсильніше вдарила по туристичній індустрії в усьому світі. Через пандемію коронавірусу потік туристів у світі скоротився на 65 %. За перші вісім місяців 2020 року кількість міжнародних пасажироперевезень зменшилася на 70 %. Це призвело до втрати 730 млрд доларів, понад 120 мільйонів

Таблиця 1

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (тис.) [3]

Кількість	2017	2018	2019
Усього	2806	4557	6132
В'їзних (іноземних) туристів	39	76	87
Виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон)	2290	4024	5525
Внутрішніх туристів	477	457	520

робочих місць опинилися під загрозою. Україна не стала виключенням. За офіційними даними туристичний бізнес в Україні вже втратив мінімум 1,5 млрд доларів. Тисячі працівників туристичного сектору України втратили роботу [3].

Уряди більшості країн світу закрили свої кордони. COVID-19 продемонстрував надзвичайну важливість потреби сектору швидко адаптуватися до змін. Ключові зрушення для розвитку туризму після COVID19 — це збереження робочих місць, турбота про захист мандрівників, а також дані та дослідження для виявлення тенденцій, які можуть допомогти у відновленні туризму. Для того, щоб запустити галузь після сезону, який, як свідчать наявні дані, було втрачено, потрібно перш за все, розпочати реалізацію програм з підтримки бізнесу, збереження робочих місць туристичного сектору та відновити впевненість людей у безпеці подорожей.

В таких умовах збільшиться кількість бажаючих відпочивати на вітчизняних курортах. Адже, як відомо, у більшості випадків внутрішній туризм є доступнішим і дешевшим за виїзний. Водночас ключова особливість туризму в контексті забезпечення сталого розвитку полягає у його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та не відновлюваними. Незважаючи на це туризм в Україні не отримав жодних конкретних і відчутних заходів для мінімізації наслідків пандемії COVID-19, бо історично вважається відносно малим сектором в українській економіці, та не сприймається як економічно важливий сектор. Якщо порівнювати із середнім реагуванням і типами заходів, запроваджених урядами сусідніх країн і країн-членів ЄС, то туристична галузь в Україні фактично залишається поза увагою влади. Це ще більше ускладнює положення малого та середнього бізнесу, який працює у сфері гостинності, туризму та відпочинку. Цього року в бюджеті країни на розвиток туризму було закладено 240 мільйонів гривень. Ці кошти передбачалися, зокрема, на реалізацію заходів з просування туристичного потенціалу України за кордоном і всередині країни та пілотні проекти щодо розвитку [4]. Тому сподівань на вкладення грошей в налагодження екологічної ситуації рекреаційний регіонів сподіватися важко.

Зараз, в умовах пандемії, споживання різко впало. Світове виробництво знижується, це призводить до зменшення викидів на підприємствах, населення менше споживає, менше витрачається ресурсів, що в свою чергу веде до скорочення відходів. Це природним чином сприятливо відбилося на екологічній ситуації, але науковці з упевненістю прогнозують, що мандри відновляться знову після того, як вакцина проти COVID-19 надійде до загального користування.

При розробці антикризового плану з подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор в Україні необхідно врахувати рекомендації Глобального кризового комітету з туризму, які розподілені за трьома основними напрямками:

1. Управління кризою та пом'якшення наслідків: збереження робочих місць; підтримки самозайнятих працівників; забезпечення ліквідності; сприяння розвитку навичок та перегляду податків, зборів та норм, що стосуються подорожей та туризму.

2. Забезпечення стимулу та прискорення відновлення, зокрема надання фінансових стимулів, включаючи сприятливу податкову політику; скасування обмежень на поїздки, як тільки це дозволить ситуація; сприяння спрощенню оформлення віз; підвищення довіри споживачів.

3. Підготовка до майбутнього: приділяти більше уваги ролі туристичного сектору в економіці країни та досягненні цілей сталого розвитку; розробляти плани готовності до викликів майбутнього та використовувати цю можливість для переходу до циркулярної економіки [5].

4. Через актуалізацію факторів, пов'язаних із виникненням та поширенням вірусу COVID-19, потрібно створювати великі санаторно-курортні комплекси із використанням принципів кластеризації, тобто соціально орієнтованого туризму. Це передбачає врахування загальносвітових і вітчизняних тенденцій щодо важливості розвитку системи охорони здоров'я, гарантування безпечного навколишнього середовища та ін. [6].

Висновки. Пандемія COVID-19 спричинила безпрецедентну кризу в туристичній економіці. Україна повинна переглянути пріоритети, визначені в Плані подолання наслідків пандемії включити заходи спрямовані на підтримку та збереження туристичної галузі, а також на перепланування та прискорення всіх внутрішніх видів діяльності (реорганізація, законодавча база, статистика). Та до всіх економічних підходів треба додавати екологічний фактор, який все з кожним роком більш впливає на привабливість рекреаційних регіонів для відпочинку туристів.

Література

1. Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С., Денищик О. Ю. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля. Київ, 2019.
2. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату / ред. А. Акерманн, С. Садогурської, І. Ставчук. ; Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL : <https://www.facebook.com/ecodiya>.
3. Збірник «Україна у цифрах, 2019» / Державний комітет статистики України. URL : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

4. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>.

5. Внучко С., Тимошенко Т. COVID-19 та соціальний діалог в туристичній галузі: практика ЄС та українські реалії. Київ, 2020. URL : <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12>

6. Рибальченко Н. П. Проблеми державного регулювання в реформуванні туристичної галузі в Україні. *Scientific Journal Virtus*. 2018. № 25, С. 208–212.

References

1. Matus S. A, Levina G. M, Karpyuk T. S, Denishchik O. Yu. (2019). *Bazove doslidzhennia stanu ta napriamiv rozvytku ekolohichnoi polityky Ukrainy ta perspektiv posylennia uchasti orhanizatsii hromadianskoho suspilstva u rozrobsi ta vprovadzhenni polityk, druzhnykh do dovkillia* [Basic study of the state and directions of development of environmental policy of Ukraine and prospects for strengthening the participation of civil society organizations in the development and implementation of environmentally friendly policies]. Kyiv.

2. Ackermann, A., Sadogurska, S., Stavchuk, I. (Eds). *Pidvyshchennia rivnia moria v Ukraini vnaslidok zminy klimatu* [Sea level rise in Ukraine due to climate change]. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

3. State Statistics Service of Ukraine (2020). *Ukraina u tsyfrakh, 2019* [Ukraine in Figures, 2019]. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

4. National Institute for Strategic Studies. Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>.

5. Vnuchko, S., Tymoshenko, T. (2020). *COVID-19 ta sotsialnyi dialoh v turystychnii haluzi: praktyka YeS ta ukrainski realii* [COVID-19 and social dialogue in the tourism sector: EU practice and Ukrainian realities]. Retrieved from <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12>.

6. Rybalchenko, N. P. (2018). *Problemy derzhavnoho rehuliuвання v reformuvanni turystychnoi haluzi v Ukraini* [Problems of governmental regulation in the reformation of the tourist department of Ukraine]. *Scientific Journal Virtus*, 25, 208–212.